

CHKO Český ráj existuje 70 let

Lukáš Bílek

O krajinu mezi Turnovem, Jičínem a Mnichovým Hradištěm se zajímali naši předchůdci – přírodovědci, vlastivědci, okrašlovací a turistické spolky – již v předminulém století. Kdy se ale poprvé v souvislosti s krajinou v okolí Trosků objevil název Český ráj? Desetiletí

se tvrdí, že autory názvu jsou pražští literáti 19. století s Janem Nerudou a Eliškou Krásnohorskou v čele. Že se jezdili rekreovat do lázní v Sedmihorkách a při tom zde vznikl název Český ráj.

Prachovské skály. Foto Vladimír Šoltys

Není tomu tak, nevznikl tady a jeho autory Neruda ani další pražští literáti nebyli. Nebyl jím ani turnovský Václav Durych, kterému bývá přisuzováno autorství obrozeneckého přestěhování názvu „český ráj“ z tehdy německého Litoměřicka na ryze české Turnovsko. V roce 2007 publikoval výsledky svého studia původu názvu architekt Karel Čermák. Tím nejstarším dokladem užití názvu je báseň z roku 1843 „Kde děwa má“ Václava Jaromíra Picka, rodáka ze Svijanského Újezda (Čermák 2007). V ní píše o „růži w českém ráji“ v kraji svého domova na Turnovsku a z textu je zřejmá velká inspirace Tylovou písní „Kde domov můj“. O osmnáct let později vychází Václavu Sedláčkovi báseň „U Jizery“, ve které se autor na Picka odvolává a českým rájem výslovně pojmenovává kraj kolem Jizery, Turnova, Trosek a Kozákova – pozdější území chráněné krajinné oblasti (Čermák 2007). Až v roce 1886 zmiňovaný Václav Durych vydává cestopisné kresby „Z Českého ráje“ s mapou a ilustracemi A. Nejedlého a Český ráj jako označení pro krajinu Turnovska se dostává do širšího povědomí (Čermák 2007).

Ochrana přírody Českého ráje již téměř století

V letošním roce uplynulo 70 let od vyhlášení chráněné krajinné oblasti Český ráj. První chráněná území v této oblasti vznikala již před její existencí. Od roku 1933 jsou přírodní rezervací Prachovské skály a o dvacet let později byla vyhlášena přírodní rezervace Na hranicích nedaleko Turnova. Úvahy o potřebě ochrany celé krajiny se objevovaly již za první republiky. Brzy po druhé světové válce se na ministerstvo školství a národní osvěty obrátil Okresní národní výbor Mnichovo Hradiště s žádostí o zajištění ochrany širokého okolí Mužského s řadou archeologických lokalit. V roce 1947 se turnovským konzervátorem ochrany přírody stal věhlasný lékař Jiří Šolc (Pelc 2025). Právě on se zasadil o to, že v roce 1955 vyhlásilo tehdejší ministerstvo kultury CHKO Český ráj. Český ráj se stal první CHKO, první velkoplošné CHÚ v Československu byl řádově větší TANAP (1949). Stalo se tak rok před přijetím zákona o ochraně přírody. Na rozloze 92 km²

se pod společnou ochranu dostala skalní města Hruboskalsko, Příhrazské skály a Apolena, údolí Žehrovky a Jordánky pod Troskami, Trosky samotné, údolí Plakánek, Žehrovské lesy a největší rybník v regionu Žabakor. Kromě těchto památek přírodních se součástí CHKO staly i památky kulturní – hrady Kost, Valečov a Trosky, zámek Hrubá Skála a pozdější vesnické památkové rezervace Vesec u Sobotky a Mužský.

Ochranný režim CHKO byl slabý (Pelc 2025). Bez ohledu na vyhlášenou ochranu došlo v šedesátých letech k odvodnění nivy Libuňky – páteřního toku území mezi Troskami a Kozákovem. Narovnáním a zregulováním jejího toku se Libuňka zkrátila v některých úsecích až o čtvrtinu a např. v okolí vesnice Ktové teče od té doby po kaskádě betonových prahů. Podobně jako jinde i tady se rozorávaly a odvodňovaly louky, likvidovala se podmáčená stanoviště, v lesích pokračovalo pěstování smrkových a borových monokultur. Správa CHKO Český ráj jako instituce vznikla až v roce 1969 a neměla žádné kompetence. Její hlas byl pouze doporučující pro tehdejší národní výbory (Pelc 2025) a mnohdy

byl nevyslyšený. Co se tehdy podařilo ochránit, nemusí být dnes úplně zřejmé. Již se prakticky neví o velkolepém záměru vystavět kapacitní rekreační středisko na loukách u rybníka Věžáku.

Správě CHKO se tenkrát podařilo stavbě zabránit a nejmalebnější z českorajských údolí pod Troskami zachovat.

Jak vznikl znak CHKO Český ráj

Nápad vytvořit pro CHKO Český ráj grafický znak vznikl v polovině 70. let v Krajském středisku státní památkové péče a ochrany přírody v Pardubicích. Zadáním se zabývali lesník Jaroslav Macák, botanik Vlastizdar Vágenknecht, zoolog Petr Rybář z oddělení ochrany přírody a tehdejší jediný pracovník Správy CHKO Miroslav Pojkar spolu s propagátorkou památkové péče Hanou Rakovou-Kočovou. Bylo jednoznačné, že musí nést známou siluetu Trosek (*Sborník 50 let CHKO Český Ráj 2005*). Variant, čím Trosky doplnit, bylo více – obrysy skal a vrcholových borovic, silueta výra, jamka mravkolva, kapradinové listy, orchideje. Sokol stěhovavý, který by se zdál ideálním, tehdy v Českém ráji už vyhynul. Rybář tak namísto sokola navrhl univerzálního sokolovitého ptáka a na tom panovala shoda.

Znak navrhl akademický malíř Jan Hlína z Heřmanova Městce. Jednoduchá kresba a profesionální zpracování vyloučilo pozdější případné problémy s reprodukcí (*Sborník 50 let CHKO Český Ráj 2005*). Lze jej snadno zvětšovat i zmenšovat, volit variantu plnobarevnou, jednobarevnou obrysovou, ve stupních šedi i negativní. Znak schválila a ocenila komise Díla – Českého fondu výtvarných umění v Hradci Králové. Půlstoletí existence znaku prověřilo jeho kvalitu a naštěstí neprošel pozdější grafickou devalvací jako jiné originální znaky velkoplošných chráněných území. V posledních letech lze univerzálního sokolovitého ptáka prohlásit skutečným sokolem a nápad Petra Rybáře označit za vizionářský. Sokol se vrátil a na Troskách už opět hnízdí.

Praktická ochrana přírody často spočívala v dobrovolnictví. Správa vybudovala dvě naučné stezky – na Hruboskalsku a podél rybníků v Podtroseckých údolích. Po vzoru krkonošských informačních středisek vznikla v osmdesátých letech minulého století dvě i v Českém ráji – adaptací historického altánu v arboretu na Bukovině u Hrubé Skály a v nově postaveném objektu u rybníka Věžáku. Právě informační středisko u Věžáku bylo významným místem, kde se konaly výstavy a setkání ve spolupráci s redakcí časopisu Mladý svět. Na druhou stranu podoba infocentra u Věžáku je tehdejší typickou montovanou stavbou a již v době svého vzniku popírala to, co dnes označujeme jako ochranu krajinného rázu. Třetím místem určeným pro práci s veřejností byla expozice s přednáškovým sálem v budově Správy CHKO v Turnově.

Až po roce 1989 s novou legislativou přišla zásadní změna nejen pro Český ráj. Díky zákonu o ochraně přírody a krajiny č. 114/1992 Sb. získaly správy chráněných krajinných oblastí a národních parků rozhodovací pravomoc, začaly vznikat plány péče jako koncepční dokumenty pro ochranu chráněných území a v neposlední řadě se objevily programy a s nimi peníze, za které lze opatření pro ochranu přírody a krajiny provádět. V devadesátých letech se díky tomu mohlo začít s cílenější a efektivnější péčí a došlo k vyhlášení řady přírodních památek a rezervací.

Rozšíření CHKO

Úvahy o zvětšení CHKO se objevily již krátce po vyhlášení. Ochrany měla požívat celá krajina od Železného Brodu po Jičín. Navržená nová podoba ze 60. let byla velkorysá, plocha několikrát převyšovala velikost tehdejší CHKO a zahrnovala i další přírodní a krajinné fenomény Českého ráje. Návrh se během desetiletí upravoval, zájem o rozšíření střídavě upadal a opět se objevoval. Až po roce 2000 byla k projednání předložena zmenšená varianta dvou vzájemně oddělených částí. Zdála se být akceptovatelná, neboť vynechávala území celého širokého údolí mezi Kozákovem a Troskami, kudy prochází dopravní propojení Jičína s Turnovem, resp. Hradce Králové s Libercem. I u tohoto návrhu došlo nakonec během projednávání k drastické redukci. Důvodem byly zejména nesouhlasy obcí Mírová pod Kozákovem a Mladějov a komplikace se začleněním hrdoňovické pískovny do území CHKO. V závěru dojednaná podoba rozdělila CHKO do tří samostatných částí. Historickou část z roku 1955 doplňuje na jihu další území Sobotecka s malebnými vesnicemi, zámek Humprechtem

Na vrchu Mužský se podařilo zlikvidovat akátové nálety a bezlesé se udržuje pastvou koz. Foto Jiří Šťastný

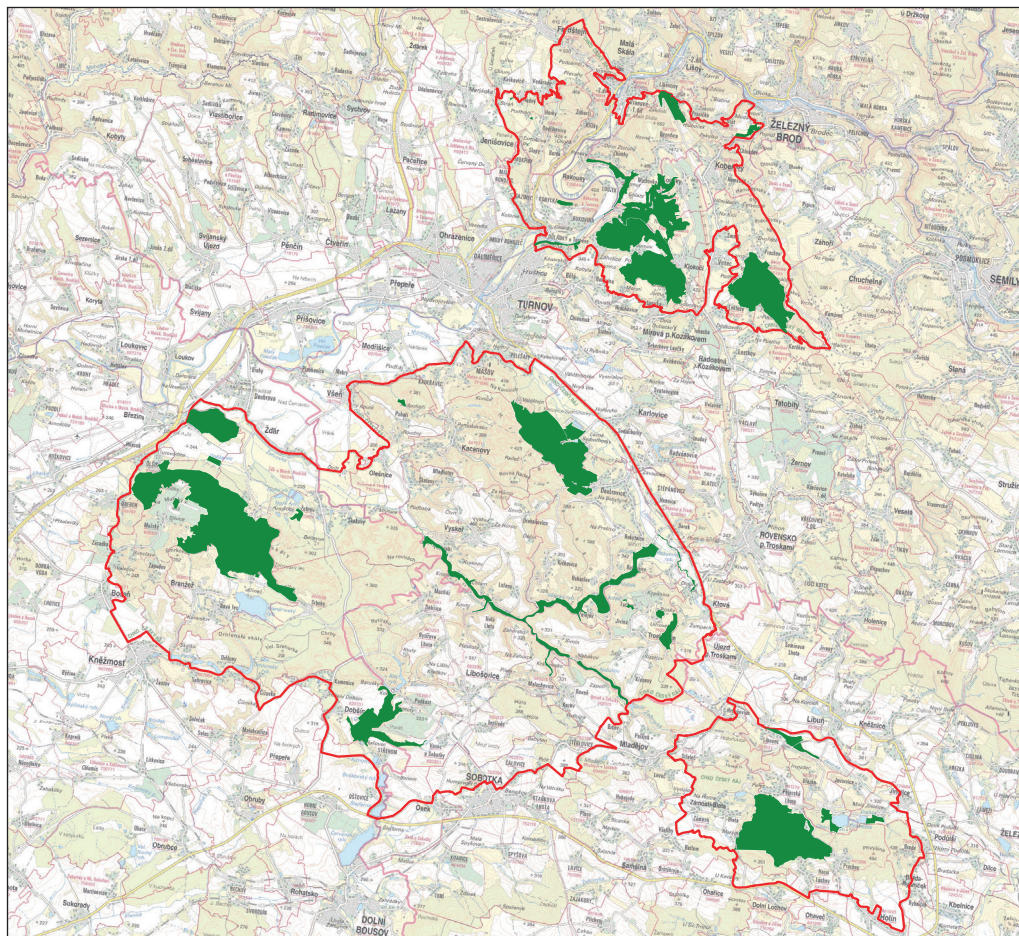
Vstavač kukačka býval v české krajině poměrně častou orchidejí, dnes se však objevuje jen zřídka. V Českém ráji je známý ze dvou míst. Na jedné lokalitě se počet rostlin během sedmi let zvýšil ze sedmi na dvacet šest jedinců. Tento vývoj ukazuje, že i malé populace mohou postupně růst a posilovat svou stabilitu.

Hořeček nahočký je dvouletá rostlina, která kvete na konci léta a na podzim. V nepříznivých letech může přežívat v půdě v podobě semenné banky a znovu se objevuje, když nastanou vhodné podmínky. V Českém ráji je znám pouze z jediné lokality, kde bylo zjištěno i přes 14 000 jedinců.

Korállice trojkланá je nenápadná orchidej bez listů, jejíž nezelené lodyhy vyrůstají z lesního opadu. Živiny získává prostřednictvím symbiotických hub napojených na kořeny stromů. V Českém ráji byla nalezena po třinácti letech v rezervaci Bučiny u Rakous, kde botanici napočítali 85 jedinců. Její výskyt ukazuje na zachovalé prostředí místních lesů.

Střevíčník pantoříček patří k orchidejím s nápadně tvarovaným květem. Spodní pysk připomíná dutý váček, který vytváří past pro hmyz. Ten se z květu dostává jen úzkou štěrbinou a přitom na svém těle přenáší pyl. V Českém ráji roste tato orchidej pouze na jediné lokalitě na Maloskalsku.

a kosteckými lesy až ke Komárovskému rybníku u Branžeže. Samostatný východní segment zahrnuje krajinu s Prachovskými skalami a mokřadními loukami v povodí říčky Javorky. Severní segment obsáhl část Maloskalska s jižními svahy Kozákovského hřbetu. Na území CHKO se tak dostaly monumentální Suché skály a Vranovský hřeben, hrad Frýdštejn, mohutný kaňon Jizery mezi Turnovem a Malou Skálou s přírodními rezervacemi Bučiny u Rakous a Na hranicích, Klokočské a Betlémské skály, Besedické skály a Měsíční údolí na Kozákově. V takové podobě v říjnu roku 2002 vyhlásila tehdejší vláda ČR rozšířenou CHKO Český ráj na necelých 182 km². Absence celistvosti území a zejména v severní části velká členitost hranice se brzy ukázala jako slabina při ochraně krajiny jako celku a ukazuje se tak dodnes.

Území CHKO Český ráj v roce 2025 a jejich 25 maloplošných zvláště chráněných území. Mapa Ondřej Tomášek

(Nejen) úspěchy a výzvy ochrany přírody a krajiny v Českém ráji

Jak uvádí vládní nařízení z roku 2002, k ochraň je vymezeno „rozsáhlé území s harmonicky utvářenou krajinou, pískovcovým reliéfem a skalními městy s významným podílem přirozených ekosystémů lesních a trvalých travních porostů, četnými rybníky, potoky a kulturními památkami, dotvářejícími charakteristický krajinný ráz“. Posláním CHKO pak je „uchování a obnova jejího přírodního prostředí, zejména ekosystémů, volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin, a zachování typického charakteru krajiny za současného rozvíjení ekologicky optimálního systému využívání krajiny a jejích přírodních zdrojů“. Naplňování tohoto poslání je úkolem Správy CHKO Český ráj. Za uplynulých 70 let bylo vyhlášeno 25 maloplošných zvláště chráněných území v kategoriích přírodní rezervace, přírodní památky a národní přírodní památky. Část z nich byla „zdeděna“ díky rozšíření.

Návrh rozšíření CHKO Český ráj z roku 1969. Archiv AOPK ČR

Nová cesta s ovocnou alejí z Rytířovy Lhoty do Libošovic. Foto Lukáš Bílek

V souvislosti s obnovou krajiny v posledních letech velká část péče směřuje do III. zóny ve volné krajině. Obnovují se polní cesty a stromořadí. Aleje se od roku 2019 rozrostly téměř o 2,5 tisíce stromů. Další výraznou proměnou procházejí sopečné vrcholky. Jejich vzhled se mění, přibližují se historické odlesněné podobě, známé z dobových pohlednic. Akátovými nálety zarostlé Trosky, Vyskeř či Mužský se postupně obnažily a využívají se k pastvě. Vznikají tím ostrůvky odlišných podmínek uprostřed pískovcové krajiny, které slouží jako „nášlapné kameny“ umožňující migraci živočichů a rostlin mezi izolovanými místy. Za poslední roky se také v Českém ráji obnovilo nebo nově založilo na čtyřicet mokřadních ploch. Velkým úkolem do dalších let je pokusit se obnovit před šedesáti roky zregulovanou Libuňku. Výrazným momentem takřka každodenního řešení je tlak na urbanizaci volné krajiny a výstavbu jako takovou. Naštěstí téměř všechny obce na území CHKO již mají zpracované územní plány, a ochranu krajiny lze tedy řešit koncepčně a některé požadavky na její ochranu z velké části zakotvit už v nich. Velkou podporou je existence kvalitního tzv. preventivního hodnocení krajinného rázu CHKO. Míra úspěchu v ochraně krajinného rázu je obdobná jako v jiných CHKO. Volnou krajinu se víceméně daří chránit, u obrazu sídel to tolik úspěšné není. Mantra sedlové střechy není všemocná. A tak kvalitní architektury, která bude současná a zároveň bude interpretovat vesnickou

architekturu Českého ráje, vzniká (na rozdíl od nedalekých Jizerských hor) pomalu.

Dřívější hrozba pro Český ráj v podobě kapacitní čtyřproudé silnice I/35 se přesunula téměř celá mimo území CHKO. Může to být zdánlivě dobrá zpráva pro Libuňku, ještě před dvaceti roky byl v plánu koridor, který by ji celou zlikvidoval. Bohužel stávající návrh vedení silnice, navzdory všem snahám o šetrnější řešení, zasáhne krajinu Českého ráje podobně silně. Zda se podaří zvolit pro Český ráj velkorysejší řešení, není jisté. Čas ukáže, jestli je naše společnost natolik vyspělá, aby dokázala svůj „ráj“ bez ohledu na administrativní hranice CHKO ochránit a vážit si jej. Žádný náhradní Český ráj jinde připravený není.

Bez lidí Český ráj chránit nejde

Podíl na environmentální výchově veřejnosti a jejím aktivním zapojení do ochrany přírody a krajiny je součástí práce Správy. Péče o návštěvníky je důležitým úkolem, který se daří s větší či menší kvalitou naplňovat po celou dobu existence CHKO. Původní dvě naučné stezky časem doznaly obnovy. V roce 2005 k nim přibyla na svou dobu průkopnická smyslová lesní naučná stezka v Sedmihorkách, ve stejném roce se podařilo citlivě zrekonstruovat historický altán na Bukovině. Před deseti roky přibyla sice ještě řada dalších naučných stezek, ale zdá se, že nastal čas přehodnotit

Soustava nových tůň v zemědělské krajině u Zámostí. Foto Jiří Klápště

Chalupářskou péčí se zachovalo mnoho historických chalup, jako např. tato na Záborbí. Foto Lukáš Bílek

zahlcení krajiny tabulemi, byť umísťovanými v dobré víře. Jejich morální zastarání ubíhá stejně rychle jako stárnutí materiálu. Nehezky objekt informačního střediska u Věžáku na novou podobu stále čeká. V posledních letech environmentální výchovu v Českém ráji zajišťují Dům přírody Českého ráje v Dolánkách u Turnova a Informační středisko Bukovina prostřednictvím svých provozovatelů. S nimi Správa CHKO úzce spolupracuje. Český ráj má zpracovanou Koncepti práce s návštěvníckou veřejností a je na všech aktérech cestovního ruchu v regionu, zda budou spolupracovat na jejím naplňování. Český ráj není jen kulisou skalních měst pro dovolené, výlety, závody a zábavu. Pomoci místním obyvatelům i návštěvníkům porozumět křehkosti a jedinečnosti

Připomínka stoletého fejetonu Karla Čapka s vysazením jeho javoru do arboreta na Bukovině se konala na Den stromů. Mezi účastníky se sešli mimo jiné i ředitel Památníku Karla Čapka Zdeněk Vacek, za Lesy ČR hořický lesní správce Ondřej Pecháček s hruboskalským revírníkem Janem Drahotským, sobotecká emeritní knihovnice Alena Pospíšilová, starostové domáčích Karlovic Ondřej Havrda a přespolního Dobšína Jaroslav Černý nebo ředitel libereckého regionálního pracoviště AOPK ČR Jiří Hušek. Foto Lukáš Bílek

zdejší krajiny není jednoduché, ale je to jedna z cest k její ochraně.

Letošní českorajská výročí

Při příležitosti českorajských sedmdesátin připravila Správa výstavu o historii i současnosti CHKO Český ráj. Neukazuje krásy Českého ráje, ale ukazuje práci. Co se v ochraně přírody a krajiny mezi Jičínem, Sobotkou, Mnichovským Hradištěm, Turnovem a Železným brodem podařilo. Ukazuje, i co se nedaří. Své putování po Českém ráji zahájila výstava na sklonku jara v Jičíně na Valdické bráně, pokračovala v Turnově, po prázdninách se

přemístila na mnichovohradištský zámek a podzimní zastávkou byla Sobotka. Každé z uvedení bylo pozoruhodným setkáním lidí, kteří mají k Českému ráji blízko.

Oslavy pokračují až do podzimu a sedmdesátiny CHKO Český ráj nejsou jediným letošním výročím. Právě jedna z původních naučných stezek, ta v Podtroseckých údolích, má letos 45 let, a tak se na svatého Václava dočkala nového hávu. Smutným z letošních výročí je 25 let od pádu Semtinské lípy, která nepřežila květnovou vichřici v roce 2000. O tomto nejvýznamnějším stromu Českého ráje všech

Říjnovou vernisáž výstavy v Sobotce zahajovali (zleva) starosta Lubor Jenček a kostecký hospodář Francesco Kinský dal Borgo spolu s vedoucím Správy Lukášem Bílkem. Foto archiv AOPK ČR

Vernisáž výstavy v Turnově zahajovali s ředitelem AOPK ČR Františkem Pelcem a vedoucím Správy Lukášem Bílkem (oba uprostřed) náměstek hejtmána Libereckého kraje Jiří Klápště (vlevo) a místostarosta Turnova Jan Lochman. Foto archiv AOPK ČR

dob psal už Karel Čapek. S ním řada výročí končí. Ve svém textu „Kousek země“ se vyznává Českému ráji. Napsal jej v roce 1925 – před rovnou stovkou let. AOPK ČR, Lesy ČR a Památník Karla Čapka si toto připomněly v říjnovém odpoledni v arboretu Bukovina při vysazení semenáčku z Čapkova javoru tatarského, rostoucího už téměř 90 let v zahradě Čapkovy Strže. ■

Seznam literatury najdete na www.casopis.ochranaprirody.cz